

О.А. КРУЦЬ

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЦІЛІСНІСТЬ» ЯК ФІЛОСОФСЬКОГО ФЕНОМЕНУ

Досліджено філософські погляди на еволюцію, феномен цілісності в різні епохи. Доведено, що цілісність є невід'ємною складовою, яка охоплює різні аспекти життя і має значний вплив на індивіда і суспільство в цілому. Розглянуто низку аргументів щодо актуальності теми дослідження: цілісність особистості пов'язана з фізичним і психічним здоров'ям; включає аспекти психічного благополуччя (самосвідомість, розвиток особистості, емоційну стійкість і здатність долати життєві труднощі). Визначено вплив власної цілісності на взаємини з іншими. Підкреслено зв'язок цілісності зі справедливістю та етикою, її ключову роль у процесі самореалізації та формуванні гармонійного та стабільного суспільства.

Ключові слова: цілісність, людина, єдність, сутність людини, суспільство, світ.

О.А. KRUTS

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF "CİLISMITY" AS A PHILOSOPHICAL PHENOMENON

Philosophical views on evolution, the phenomenon of integrity in different eras are studied. It has been proven that integrity is an integral component that encompasses various aspects of life and has a significant impact on the individual and society as a whole. Considered a number of arguments regarding the relevance of the research topic: the integrity of the individual is related to physical and mental health; includes aspects of mental well-being (self-awareness, personality development, emotional resilience and ability to overcome life's difficulties). The impact of one's own integrity on relationships with others was determined. The connection of integrity with justice and ethics, its key role in the process of self-realization and the formation of a harmonious and stable society is emphasized.

Key words: integrity, human, unity, essence of human, society, world.

Постановка проблеми. Еволюція поняття «цілісність» як філософського феномену є складним процесом, що відображає зміну уявлень про людину, її сутність та взаємодію зі світом. Проблема полягає в тому, що це поняття немає однозначного трактування і постійно трансформується під впливом історичних, культурних та соціальних факторів. Зміна акцентів у розумінні цілісності в різні історичні періоди відображає прагнення філософів глибше осмислити природу людської сутності, її зв'язок з іншими людьми та світом. Поняття «цілісність» набуває особливого значення в умовах гібридної війни, коли порушується стабільність життя, підривається моральна основа суспільства, а базові цінності зазнають випробувань. Війна не лише фізично руйнує життя, але й викликає глибокі психологічні, моральні та духовні кризи, які вимагають переосмислення цілісності людини та суспільства.

Проблема полягає в тому, що поняття цілісності, яке традиційно включає гармонію між фізичними, психічними та духовними аспектами життя, в умовах війни стає складнішим для досягнення. Війна ставить під сумнів здатність людини зберігати внутрішню гармонію, стійкість та етичні принципи, коли навколо панують хаос, страх і ворожнеча. Крім того, зруйновані міжособистісні зв'язки, колективні травми та порушення соціальної справедливості ускладнюють досягнення цілісності як на індивідуальному, так і на суспільному рівні.

В умовах війни, що триває на території України, філософське осмислення цілісності вимагає нових підходів, які враховують радикальні зміни у людській поведінці, світогляді та взаєминах. Втрата безпеки, постійна загроза життю та необхідність виживання змушують людину переосмислювати власні цінності, життєві цілі та способи взаємодії з іншими. Це зумовлює потребу досліджувати, як поняття цілісності адаптується до умов війни, як воно впливає на стратегії виживання, підтримку моральної стійкості та відновлення особистісної і соціальної гармонії.

Отже, проблема еволюції поняття «цілісність» в умовах війни є надзвичайно актуальною, оскільки війна кардинально змінює людську природу, ставить під загрозу моральні орієнтири та вимагає нових способів збереження цілісності. Розуміння того, як зберігати цілісність в умовах воєнних потрясінь, може сприяти подоланню травм, відновленню особистості та сприяти відродженню суспільства після війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття цілісність у сучасній філософії розглядалося видатними вченими. Так, у Фрідріха Ніцше одним з основних аспектів поглядів на цілісність була «Цілісність людини». Девід Бом розглядав поняття цілісності через призму квантової фізики та філософії, пропонуючи глибоке і новаторське розуміння всесвіту як єдиного нерозривного цілого. Мартін Гайдеггер досліджував

поняття цілісності в контексті свого екзистенційного аналізу людського буття. Жан-Поль Сартр розглядав цілісність у контексті людської свободи, самовизначення та автентичності. Пітер Сінгер зосередив свою увагу на понятті цілісності в контексті етики, особливо в питаннях, що стосуються прав тварин, екології та глобальної справедливості.

Анрі Бергсон приділяв багато уваги поняттю цілісності, хоча не використовував цей термін так часто у прямому сенсі, як деякі інші філософи та сучасні українські вчені, такі, як Сергій Хоружий, який досліджує антропологічні аспекти цілісності, зокрема в контексті синергетики та православної антропології. Ігор Вошинін працює над проблемами цілісності в контексті системного підходу та філософії науки. Софія Трусенко досліджує семантику цілісності у взаємозв'язку між філософією та мистецтвом. У сучасній філософії поняття цілісності розглядається в рамках системної та екологічної філософії. Ці концепції охоплюють ідеї про взаємодію складових систем та їх вплив одна на одну (синергетика). Цілісність виступає як складний інтердисциплінарний феномен, що впливає на філософію, науку, психологію, екологію та інші сфери знань. У філософії сучасності це поняття аналізується в різних контекстах, таких, як: філософія науки, онтологія, етика, філософія мови тощо. Цілісність може позначати єдність, цілість, взаємодію та взаємопов'язаність різних аспектів буття.

Таким чином, сучасні дослідження підкреслюють складність і багатогранність поняття цілісності як філософського феномену, що продовжує еволюціонувати в умовах нових викликів і змін у суспільстві. Вони вказують на необхідність подальшого вивчення цього феномену для глибшого розуміння людської сутності та створення умов для збереження цілісності особистості та спільноти.

Мета статті – дослідження змін і розвитку концепції цілісності у філософській думці. Стаття аналізує, як поняття цілісності еволюціонувало від класичних філософських підходів до сучасних міждисциплінарних трактатів. Вивчаються різні філософські школи та напрямки, які вплинули на формування поняття, а також роль цілісності в таких сферах, як системна філософія, екологія, етика та онтологія. Особлива увага приділяється впливу цілісності на сучасні філософські підходи та її значення для розуміння взаємопов'язаності різних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Природа людини – це сукупність властивих їй рис як природного, так і соціального походження, що визначають її цілісність та особливості в біологічному й соціальному середовищі. Вона визначається своєрідністю та унікальністю її фізичної організації, яка в соціокультурних системах розвивається в розум, мислення і здатність створювати нові реальності. У соціокультурному контексті природа людини

проявляється через комунікацію, здатність розрізняти добро і зло, прагнення до свободи, здійснення вибору, а також через пізнання світу, себе та інших [8].

Поняття цілісності у філософії пройшло значний еволюційний шлях, розвиваючись від античності до сучасності. Різні філософські системи, течії та дисципліни робили свій внесок у розуміння цілісності як феномену. У філософії античності поняття цілісності було пов'язане з уявленням про космос і природу. Давньогрецький філософ Парменід у своїй праці «Про природу» або «Про природу єдиної реальності» розглядав ідею єдності та цілісності буття» [2, с. 31, 32, 36, 37]. Він висловлював концепцію, за якою існує лише одне незмінне, вічне та єдине Буття, а змінність та різноманіття є лише ілюзією. Хоча текст «Про природу» у Парменіда не зберігся повністю, його вплив на розвиток філософської думки був значущим. Концепція єдиного і незмінного Буття стала важливим внеском у вивчення метафізики і викликала обговорення і критику в інших філософів. Таким чином, у філософії Парменіда можна знайти його роздуми щодо цілісності та єдності основних аспектів буття. У свою чергу, Геракліт висловлював свої ідеї про єдність та неперервність всесвіту [3], що вражають глибиною і до сих пір викликають інтерес у філософії. Важливо врахувати, що фрагменти та висловлювання Геракліта збереглися через цитування інших авторів, таких як Платон та Аристотель і можуть бути перекладені різними способами. Однак основні ідеї про єдність філософії виражають його основні погляди.

Розглядаючи питання розвитку та еволюціонування поняття «цілісність», ми в періоді Середньовіччя маємо нагоду навести приклад наступного: у теології та схоластиці цього періоду поняття цілісності асоціювалася із суттєвою єдністю Бога, людини і всього створеного. Схоластика зробила свій внесок, розглядаючи цілісність як внутрішню гармонію і віру. Цілісність часто пов'язувалася з християнською традицією, але також розвивалася в інших культурних інститутах. У християнстві ідея цілісності часто асоціюється з концепцією Бога як найвищого ідеалу цілісності [4, с. 115-116]. Також у християнському вченні про створення світу та людини поняття цілісності виражається у тому, що все є частиною великого плану Божого. «Царство Боже прийде тоді, коли... двоє будуть єдиними, і внутрішнє стане як зовнішнє, і чоловіча стать – як жіноча – ні чоловіча, ані жіноча». І. Христос («Євангеліє від Єгиптян») [9, с. 241]. У медичній традиції Середньовіччя, зокрема у трактатах Галена, підкреслювалася ідея фізичної цілісності організму [7, с. 40] та взаємодії його різних систем. У мистецтві та архітектурі Середньовіччя цілісність виявлялася у структурах катедралей, де кожен елемент служив частинкою більшої цілі, виражаючи єдність та гармонію. У схоластичній етиці були розглянуті питання щодо

цілісності морального життя та дотримання моральних норм. Епоха Відродження (приблизно з XIV до XVII ст.) внесла свої корективи в розуміння цілісності і визначила новий погляд на індивідуальну свободу і розумовий розвиток. Гуманістичні ідеї наголосили на гідності та свободі людини, але також призвели до нових поглядів на відносини між людьми та природою. У цю епоху цілісність і душа стала предметом дослідження. Ця епоха була періодом інтенсивного розвитку в різних сферах культури та науки в Європі. Поняття цілісності в цей час виявлялось у різних аспектах культури, філософії та мистецтва.

Ось деякі аспекти поняття цілісності в епоху Відродження:

- у Відродженні відновлювався інтерес до античної філософії та науки. Філософські ідеї античних греків, зокрема ідеї гармонії людини та природи, отримували новий розквіт;

- гуманізм, що є ключовою рисою Відродження, підкреслював людську цінність та розвиток всебічно розвиненої особистості. Ідея цілісності людини виражалася у розвитку розумових, емоційних та моральних аспектів особистості;

- митці та архітектори Відродження шукали натхнення у класичних античних зразках. Прагнення до гармонії, симетрії та ідеалізація форм були важливими характеристиками мистецтва та архітектури того часу;

- у Відродженні виникав тенденційний підхід, який сприяв сполученню мистецтва та науки. Митці вивчали науку, а вчені цінили мистецтво. Це сприяло створенню цілісних, інтегрованих творів;

- університети Відродження розвивали концепцію цілісної освіти, орієнтованої на всебічний розвиток людини, що включала гуманітарні, наукові та філософські знання;

- у музиці Відродження виокремлювалися ідеї гармонії та мелодійності, а також вивчалася взаємодія музики та математики.

Епоха Відродження взяла на озброєння концепції цілісності, прагнучи до гармонії, рівноваги та повноти в різних сферах людського життя. Це був період, коли розквітала культурна, наукова та філософська діяльність, спрямована на розвиток людини як цілісної особистості.

Далі ми підійшли до наступного важливого періоду, Нового часу. З розвитком науки і філософії Нового часу, особливо за участю вчених та філософів епохи Просвітництва, змінювалося розуміння природи та соціальної структури. Тому і цілісність почала асоціюватися із системним підходом та законів природи. Епоха Нового Часу (приблизно з XVI ст. до кінця XVIII ст.) в історії Заходу була періодом істотних змін в аспектах життя, таких як наука, політика, економіка та культура. Поняття цілісності виявлялося у різних контекстах та мало різні виявлення. Ось деякі аспекти поняття цілісності в епоху Нового Часу:

- в епоху Нового Часу відбулася Наукова Революція, яка суттєво перетворила наше розуміння світу. Розвиток галілейської та кеплерівської астрономії сприяв формуванню нового уявлення про цілісність універсуму на основі математичних законів. Відбулося розширення Поглядів на Природу та Людину, тогочасні видатні філософи епохи, такі, як Декарт, Спіноза, Лейбніц, ставили питання про цілісність природи та місце людини в цьому цілому. Розроблялися нові ідеї щодо природи, метафізики та особистісного розвитку;

- терміни «цілісність» та «суверенітет» стали важливими в політичній філософії. Великі політичні філософи, такі, як Гоббс та Локк, розглядали питання структури держави та співвідношення індивіда та суспільства;

- в епоху Нового Часу розвивалася ідея культурної цілісності та національної ідентичності. Різні країни та регіони формували свої унікальні культурні характеристики. Важливим є розуміння поєднання взаємовпливу промислової революції та цілісності її економіки. Промислова Революція призвела до трансформації економіки та суспільства. Нові економічні моделі і стратегії сприяли появі ідей про цілісність економічного розвитку.

Епоха Нового Часу також відзначилася різноманіттям інтелектуальних ідей та трансформацією різних аспектів життя. Поняття цілісності проявлялося в різних контекстах і визначало спосіб, як люди розуміли світ навколо себе. Філософи романтизму наголошували на емоційній інтеграції людини з природою та суспільством, відновлюючи певний аспект цілісності.

У сучасній філософії поняття цілісності розглядається у контексті системної та екологічної філософії. Концепції цілісності можуть включати ідеї про взаємодію всіх складових частин системи та їх вплив на інші (синергетика). Поняття цілісності розглядається як складний інтердисциплінарний феномен, що об'єднує філософію, науку, психологію, екологію та інші галузі. У сучасній філософії поняття цілісності вивчається та обговорюється в різних аспектах, включаючи філософію науки, онтологію, етику, філософію мови та ін. Цілісність може вказувати на єдність, повноту, взаємодію, або взаємопов'язаність різних аспектів буття. Деякі ключові аспекти поняття цілісності у сучасній філософії включають:

- у галузі онтології і метафізики розглядається питання щодо природи реальності та її цілісності. Філософи розмірковують про те, чи існує єдиний фундаментальний стан буття, який є цілісним, або ж чи реальність має різноманітний та фрагментований характер;

- у контексті філософії науки вивчається, які принципи та моделі використовуються для пояснення та розуміння світу. Системна філософія розглядає світ як взаємозалежну та взаємовпливову

систему, де цілісність визнається взаємодією компонентів;

- у філософії етики розглядається питання щодо цілісності особистості та етичних відносин. Філософи обговорюють, як розвивати цілісність особистості та дбати про цілісність міжлюдських відносин;

- у контексті екзистенціалізму досліджується індивідуальний аспект цілісності, зокрема, як індивід визначає себе та розвиває цілісність своєї особистості у світі;

- вивчаються питання щодо того, як мова та мислення взаємодіють і як вони можуть відображати чи порушувати цілісність ідеї чи концепції;

- з погляду екологічної філософії розглядаються питання щодо цілісності природи, взаємодії людини з природою та необхідності збереження цілісності екосистем.

Поняття цілісності у сучасній філософії стає об'єктом ретельного дослідження та дискусій, що відображає різноманітність підходів та напрямків у філософському мисленні. Якщо чисте буття – витвір розуму, то життя – це первісна цілісність існування людини у світі. «Наше вчення полягає в тому, – пише Ф. Ніцше, – що ніхто не наділяє людину її властивостями – ні суспільство, ні батьки, ні вона сама. Ніхто не несе відповідальності за те, що вона взагалі живе на світі, що вона створена так чи інакше, що перебуває в певних обставинах» [12]. Девід Бом розглядав поняття цілісності через призму квантової фізики та філософії, пропонуючи глибоке і новаторське розуміння всесвіту як єдиного нерозривного цілого. Кожна частинка/трубка світу простягається крізь простір та має навколо себе поле, яке зливається з іншими полями. З цього погляду, Всесвіт – то не просто порожнистий космос, що містить якусь матерію; радше він схожий на об'єднане поле, в якому «немає ні розриву, ні поділу». Таким є уявлення Бома про «цілісність» [14, с. 100]. Анрі Бергсон приділяв багато уваги поняттю цілісності, хоча не використовував цей термін так часто у прямому сенсі, як деякі інші філософи. Однак у його філософії цілісність простежується через такі ключові концепції, як тривалість (*durée*), життєвий порив (*élan vital*) та інтуїція. Бергсон визнавав, що життя можна розглядати як тип механізму, але такий у якому кожен організм є частиною більшої системи, а вона – частиною цілого, «неподільної цілісності» [14, с. 95].

У сучасній філософії автор розглядає феномен цілісності у контексті духовного та фізичного здоров'я нації. Питання психічного здоров'я та відновлення особистості в умовах війни і післявоєнного періоду є одним з ключових завдань на шляху відновлення суспільного здоров'я сучасної України. Ця складна тема вимагає міждисциплінарного діалогу між теоретиками та практиками різних галузей, але її важливість зумовлена забезпеченням виживання держави та

реалізації завдань, без яких неможливий рух у майбутнє. Раціональне поєднання традиційних та альтернативних медичних, технічних, освітніх і реабілітаційних програм, що охоплюють соціальні, педагогічні та правові аспекти, окреслює чіткий курс держави та її громадян на шляху до відновлення особистості. [15, с. 175-176].

Ця еволюція свідчить про те, як поняття цілісності перетиналося з різними культурними, релігійними та філософськими впливами, що призводило до різноманітності трактувань цього терміну на різних етапах історії. Отже, філософське поняття цілісності розглядали різні мислителі в різних частинах світу. Ось кілька філософів з різних культур: в індійській філософії: Веданта – одна з найвпливовіших шкіл індійської філософії, заснована на Ведах та Упанішадах. Вона пропагує ідею адвайти (недвоїстості), де Брахман (абсолютна реальність) є єдиною справжньою реальністю, а все інше – лише прояви цієї реальності. Цілісність у цьому контексті розуміється як єдність всього буття.

У працях китайського філософа Конфуція, таких як «Лунь Юй» (Лунь Ю), висловлюється погляд на цілісність суспільства через розуміння своєї ролі в родині та суспільстві. Лао-цзи у своїй роботі «Тао Те Цзін» висловлює ідеї про неподільність і взаємозв'язок всіх речей через Тао.

Повернемося ще раз до Античної Грецької філософії та нагадаємо, що Геракліт філософією постійного потоку та єдності в усьому відображає погляди на цілісність у ході змін. Платон у своїх працях «Тимей» та «Федр» розглядає концепцію цілісності як частину вищого порядку та ідеї.

Ці філософи вносили свої роздуми та розуміння про цілісність в межах своїх культурних та філософських традицій.

Пізніше німецький філософ Георг Вільгельм Фрідріх Гегель вважав цілісність (також відому як «абсолютна ідея») одним з основних понять своєї філософії. У своїй системі Гегель розглядав розвиток історії та розвиток духу як процес наближення до абсолютної ідеї чи цілісності. Згідно з Гегелівською філософією, історія розвивається через діалектичний процес, де конфлікт та суперечності призводять до їхнього вирішення і переходу до більш високого стану цілісності. Його основна праця «Наука логіки» і «Філософія духу» [1, с. 548] містять ключові ідеї щодо цілісності та її ролі в розвитку реальності. Гегель вважав, що абсолютна ідея є кінцевою метою історії та процесу пізнання [5], і ця цілісність виявляється в абсолютній духовності. Філософія Гегеля доволі складна, і її розуміння може вимагати глибокого аналізу та вивчення його творів. Він писав: «...істинне є ціле. Але ціле є лише сутністю, що завершується через свій розвиток...» [9, с. 241].

Таким чином, протягом всієї історії та в сучасності філософія запропонувала різноманітні точки зору, концепції та напрями, які прагнули дати аргументовану відповідь на питання про природу і

сутність людини. Проте, як зазначають самі філософи, дати остаточні та вичерпні відповіді неможливо, оскільки людина та світ складні й постійно змінюються. Відповідно, змінюються й філософські уявлення про людину. Водночас сучасне знання про людину демонструє її складність. Людина як представник людського роду, особистість і унікальна індивідуальність, постає як складна цілісність, де переплітаються космічні, біологічні, психічні, соціальні, культурні та цивілізаційні виміри [8].

Соціальні, психічні (емоційно-інтелектуальні) та духовні аспекти здоров'я людини є вищим проявом її цілісності. Та в залежності від певних умов життя та діяльності, вони можуть бути стимулом, або перешкодою в розвитку фізичних аспектів здоров'я. Водночас, оцінюючи фізичні аспекти здоров'я людини, ми опосередковано маємо змогу оцінити соціальні, психічні та духовні аспекти її здоров'я [10].

Оскільки люди є істотами, які не лише відчують, а й мислять, для цілісності нашої свідомості, нашого внутрішнього світу необхідно хоча б здійснити певні кроки, щоб знайти відповіді на поставлені питання [4, с. 111].

Цілісність людини стає невід'ємною складовою її права на життя, адже відображає сутність буття людини як біологічної істоти, життя якої (на будь-якій стадії розвитку) може опинитися під загрозою у зв'язку із застосуванням окремих досягнень біології та медицини [13].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, можна сказати, що поняття цілісності, насамперед, має власний шлях розвитку, а також продовжує цікавити як науковців, так і філософів. У процесі становлення та розвитку це поняття створює понятійну базу та простір з низкою нових тлумачень традиційних понять для розуміння та вирішення різноманітних проблем, які виникають у сучасному світі, сприяючи гармонії та збереженню балансу в різних аспектах життя.

Як нам вдалося побачити, останні публікації сучасних авторів звертають увагу на роль цілісності в умовах глобальних викликів, таких як війни, екологічні кризи та соціальна нестабільність. Досліджується, як ці зовнішні фактори впливають на особисту та колективну цілісність, спричиняючи втрату моральних орієнтирів і поглиблення кризи ідентичності. Автори наголошують на важливості формування нових стратегій для збереження цілісності, що включають розвиток етичних принципів, взаємопідтримки та соціальної солідарності.

Особлива увага приділяється екзистенціальному виміру цілісності, де досліджуються питання сенсу життя, автентичності та пошуку гармонії із самим собою і світом. Філософи підкреслюють, що в умовах постійних змін і невизначеності цілісність стає важливою передумовою для збереження внутрішньої стійкості

та здатності ухвалювати виважені рішення.

Таким чином, сучасні дослідження підкреслюють складність і багатогранність поняття цілісності як філософського феномену, що продовжує еволюціонувати в умовах нових викликів і змін у суспільстві. Вони вказують на необхідність подальшого вивчення цього феномену для глибшого розуміння людської сутності та створення умов для збереження цілісності особистості та спільноти.

Список джерел інформації

- Гегель Георг Вільгельм Фридрих. (2004). *Феноменологія духу*; Петро Тарашук (пер.). К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи». 548 с.
- Возняк Степан. (2004). *Філософія Стародавнього світу. Частина II. Антична філософія*: конспект лекцій. Прикарпатський національний ун-т. Івано-Франківськ. 139с.
- Хайдеггер Мартин. (2003). *Время и бытие*: (пер. с нем.; В.В. Библихина). Х.: «Фолио», 503 с.
- Людина як цілісність: традиції та інновації: збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції (20 жовтня 2022 р., м. Одеса)*. Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії, біоетики та іноземних мов, Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін.; ред. кол.: В.Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. 315 с.
- The anthropic principle: science, philosophy or guesswork?* Mariano Artigas. Publicado en: Unpublished text. Fecha de publicación: Lecture in "The Impact of the Humanities on the Development of European Science", Summer School, 10-15 June 2004, Venice (Italy), Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, and The Galileo Chair of History of Science of the University of Padua. Retrieved from <https://www.unav.edu/web/ciencia-razon-y-fe/the-anthropic-principle-science-philosophy-or-guesswork>
- Ярошовець Володимир Іванович. (1996). *Гуманістичний зміст методології пізнання*: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.01. Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. 46 с.
- Історія медицини*: курс лекцій для магістрів 1-3 курсів медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» (2021). уклад. І. Г. Утуж, М. О. Мегрелішвілі. Запоріжжя: ЗДМУ. 132 с.
- Сидоренко Л.І. (2010). *Філософське осмислення людини*. Retrieved from <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>
- Вознюк О.В. (2005). *Концепція цілісності як основа філософського синтезу знань*. Житомир: Руга-Волинь. 654 с.
- Філософська думка Середньовіччя, Ренесансу і Нового часу*. (2024). Retrieved from <https://medmuv.com/uk/filosofska-dumka-serednovicca-epochi-vidrodzenna-ta-novogo-casu/.htm>
- Добронравова І.С. (2003). Причинность и целостность в синергетических образах мира. *Практична філософія*. № 1. С. 6–10. Retrieved from <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>
- Стеблина О.В. (2019). *Філософія, релігієзнавство*: конспект лекцій «Основи філософських знань». Retrieved from <https://naurok.com.ua/konspekt-lekcij-z-disciplini-osnovi-filosofskih-znan-85530.html>
- Островська Б.В. (2017). Право на життя й цілісність особи: біоетичні аспекти еволюції прав людини. Науковий вісник *Національної академії внутрішніх справ*. № 4 (105). С. 279.
- 50 видатних творів (2022). *Філософія*. Том Батлер-

Боудон ; пер. з англ. Н. Лавської. К. : Вид. група КМ-БУКС. 496 с.

15. Годзь Н.Б., Круць О.А. (2023). Причини розгляду феномену цілісності у контексті духовного та фізичного здоров'я нації. *Філософія в сучасному світі : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*, 17–19 листопада 2023 р. Ред. кол. Я.В. Тараров, А.В. Кіпенський, О.О. Дольська та ін. С. 175–176.

References (transliterated)

1. Hehel Heorh Vilhelm Frydrykh. (2004). *Fenomenolohiia dukhu* ; Petro Tarashchuk (per.). K. : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». 548 s.

2. Vozniak Stepan. (2004). *Filosofiiia Starodavnoho svitu. Chastyna II. Antychna filosofiiia : konspekt leksii. Prykarpatskyi natsionalnyi un-t. Ivano-Frankivsk*. 139s.

3. Khaidehher Martyn. (2003). *Vremia y biteye: (per. s nem. ; V.V. Bybykhyna). Kh. : «Folyo»*, 503 s.

4. Liudyna yak tsilisnist: tradytsii ta innovatsii : zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo konferentsii (20 zhovtnia 2022 r., m. Odesa). Odesk. nats. med. un-t, kaf. filosofii, bioetyky ta inozemnykh mov, Mizhnarodna akademiia psykhosinerhetyky ta alflohii ta in. ; red. kol. : V.B. Khanzhy (vidp. red.) ta in. 315 s.

5. The anthropic principle: science, philosophy or guesswork? Mariano Artigas. Publicado en: Unpublished text. Fecha de publicación: Lecture in "The Impact of the Humanities on the Development of European Science", Summer School, 10-15 June 2004, Venice (Italy), Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, and The Galileo Chair of History of Science of the University of Padua. Retrieved from <https://www.unav.edu/web/ciencia-razon-y-fe/the-anthropic-principle-science-philosophy-or-guesswork>

6. Yaroshovets Volodymyr Ivanovych. (1996). *Humanistychnyi zmist metodolohii piznannia : avtoref. dys. ... d-ra filosof. nauk: 09.00.01. Kyivskyi un-t im. Tarasa Shevchenka*. 46 s.

7. *Istoriia medytsyny : kurs leksii dlia mahistriv 1-3 kursiv medychnykh fakultetiv dennoi formy navchannia*

haluzi znan 22 «Okhorona zdorovia» spetsialnosti 221 «Stomatolohiia», 222 «Medytsyna», 228 «Pediatriia» (2021). uklad. I. H. Utiuzh, M. O. Mehrelshvili. Zaporizhzhia : ZDMU. 132 s.

8. Sydorenko L.I. (2010). *Filosofske osmyslennia liudyny*. Retrieved from <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>

9. Vozniuk O.V. (2005). *Kontsepsiia tsilisnosti yak osnova filofsokoho syntezu znan. Zhytomyr : Ruta-Volyn*. 654 s.

10. *Filosofska dumka Serednovichchia, Renesansu i Novoho chasu.* (2024). Retrieved from <https://medmuv.com/uk/filosofska-dumka-serednovicca-epohi-vidrozdenna-ta-novogo-casu/.htm>

11. Dobronravova Y.S. (2003). *Prychynnost y tselostnost v synerhetycheskykh obrazakh myra. Praktychna filosofiiia. № 1. S. 6–10*. Retrieved from <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>

12. Steblyna O.V. (2019). *Filosofiiia, relihiieznavstvo : konspekt leksii «Osnovy filofsoskykh znan»*. Retrieved from <https://naurok.com.ua/konspekt-lekciy-z-disciplini-osnovi-filosofskih-znan-85530.html>

13. Ostrovska B.V. (2017). *Pravo na zhyttia y tsilisnist osoby: bioetychni aspekty evoliutsii prav liudyny. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnykh sprav. № 4 (105). S. 279*.

14. 50 vydatnykh tvoriv (2022). *Filosofiiia. Tom Batler-Boudon ; per. z anhl. N. Lavskoi. K. : Vyd. hrupa КМ-БУКС*. 496 s.

15. Hodz N.B., Kruts O.A. (2023). *Prychyny rozghliadu fenomenu tsilisnosti u konspekti dukhovnoho ta fizychnoho zdorovia natsii. Filosofiiia v suchasnomu sviti : Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 17–19 lystopada 2023 r. Red. kol. Ya.V. Tararoviev, A.V. Kipenskyi, O.O. Dolska ta in. S. 175–176*.

Надійшла (received) 01.10.2024

Відомості про авторів / About the Authors

Круць Олександр Анатолійович (Kruts Oleksandr) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», аспірант кафедри філософії, Харків, Україна; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0453-3635>.